

УДК 658.15:65.012

Приймак С.В., к.е.н., доцент,

Клебан О.Д., аспірант

Львівська державна фінансова академія

ФІНАНСОВА ДІАГНОСТИКА ЯК ІНСТРУМЕНТ КОНТРОЛІНГУ

© *Приймак С.В., Клебан О.Д.*

Стаття присвячена дослідженню теоретичних і методологічних аспектів фінансової діагностики як елемента інформаційної підтримки прийняття управлінських рішень.

The article is devoted to the investigation of theoretical and methodological aspects of financial diagnostics as a component of the informational support in the process of making managerial decisions.

Статья посвящена исследованию теоретических и методологических аспектов финансовой диагностики как элемента информационной поддержки принятия управленческих решений.

Постановка проблеми. Одним із дієвих інструментів інформаційного забезпечення прийняття управлінських рішень та важливим елементом забезпечення інформаційної функції фінансового контролінгу на підприємстві є фінансова діагностика. Актуальність статті зумовлена необхідністю подальшого розвитку вітчизняної концепції фінансової діагностики з урахуванням пріоритетності функції інформаційного забезпечення прийняття фінансових рішень.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Розповсюджений у вітчизняній теорії і практиці традиційний підхід до фінансової діагностики описаний у працях О. Бандурки, М. Білик, В. Ковалева, Л. Лахтіонової, Л. Лігоненко, В. Мец, О. Павловської. Прогресивні підходи до інформаційного забезпечення управлінських рішень та концепції контролінгу досліджуються у працях В. Галасюка, І. Зятковського, В. Корнеєва, Л. Костирко, О. Мендрула, О. Островської, С. Науменкової, О. Терещенка, А. Турила, М. Чумаченка.

Однак, системна інформаційна підтримка управлінських рішень

на основі сучасних моделей фінансової діагностики у вітчизняних наукових розробках досі відсутня і розв'язання цієї проблеми далі стоїть на порядку денному.

Мета статті полягає в аналізі теоретико-практичних та наукових аспектів подальшого розвитку фінансової діагностики з урахуванням пріоритетності функції інформаційного забезпечення прийняття фінансових та управлінських рішень.

Виклад основного матеріалу. Інформаційне забезпечення прийняття управлінських рішень є найважливішим завданням фінансово-економічних служб підприємств, незалежних аналітиків, аудиторських компаній. В останні роки в практиці управління фінансово-господарською діяльністю вітчизняних підприємств все більшого попиту набувають фахівці з питань фінансового контролінгу. Саме ці фахівці є відповідальними за сукупність функцій для інформаційної підтримки менеджменту підприємства.

Для розуміння сутності та місця фінансової діагностики в системі інформаційного забезпечення прийняття управлінських рішень розглянемо еволюцію контролінгу. Уперше контролінг згадується в англо-американському мовному просторі. Поняття “контролінг” походить від англійського “to control”, яке в економічному розумінні означає управління, спостереження, контроль. В Англії XV ст. термін “контролінг” вживався у державному секторі, тобто “контролер” (Controllour) при дворі англійського короля відслідковував надходження та використання грошей та товарів. Контролінг як система підтримки управлінських рішень був уперше запроваджений на підприємствах в США наприкінці XIX - на початку XX -го століття. Поширення контролінгу в США на початку XX ст. супроводжувалося цілим рядом проблем, які є характерними і для нинішніх українських реалій. До таких проблем можна віднести нерозуміння багатьма керівниками сутності контролінгу, виконання окремих завдань контролінгу іншими службами та посадовцями, наприклад, фінансовими аналітиками, бухгалтерами, казначеями, аудиторами тощо.

Можна з упевненістю стверджувати, що вплив цих факторів проявляється в економіці України на даному етапі її розвитку, що вимагає впровадження і застосування нових управлінських технологій. Саме тому керівники та власники багатьох фірм серйозно замислюються над необхідністю впровадження фінансового

контролінгу як інструменту підтримки управлінських рішень.

У науково-практичних колах й досі точаться дискусії навколо сутності контролінгу, його місця в системі інформаційного забезпечення і управління підприємством та місця фінансової діагностики в системі контролінгу. Причин цьому є кілька, зокрема:

а) розроблена значна кількість комплексних теорій та структур, які використовують одні й ті самі терміни, вкладаючи в них різний зміст; одна й та сама дефініція досить часто окремими авторами трактується по-різному, а з іншого - один і той самий функціональний інструментарій характеризується різними термінами;

б) переклад англійських та німецьких термінів призводить за даних обставин до ще більшої плутанини;

в) морфологічна та фонетична подібність “контролінгу” і “контролю” викликає хибні асоціації;

г) некритичне перейняття американських та німецьких концепцій контролінгу ускладнює інтерпретацію та розмежування функціонального та інституційного підходів.

Аналіз найбільш цитованих американських, німецьких, українських та російських видань дозволяє зробити висновок, що комплекс функцій, спрямованих на інформаційну підтримку менеджменту (фінансового менеджменту) підприємства різними авторами позначається як “контролінг (controlling)”, “управлінський облік (managerial accounting)” або “управлінський контроль (management control)”. У літературі з менеджменту контролінг часто розглядається як елемент процесу менеджменту (інституційний підхід). Контролінг у цьому розумінні означає всеохоплюючу комплексну функцію управління і підкреслює самостійну організаційну єдність контролінгу. Визначення контролінгу окремими авторами залежить від того, яку концепцію вони відстоюють. В систематизованому вигляді можна виділити три основних концепції:

- орієнтовані на інформаційну функцію;
- орієнтовані на функцію координації;
- орієнтовані на функцію контролю.

Наведений огляд дефініцій та концепцій засвідчує, що не існує єдиної точки зору щодо визначення поняття та цілей контролінгу. Однак є і дещо спільне: завдання контролінгу полягає у підтриманні управління підприємством шляхом планування, регулювання та

контролю за допомогою координуючого інформаційного забезпечення. Одна з аналізованих концепцій контролінгу базується на пріоритетності функції інформаційного забезпечення прийняття управлінських рішень. Така позиція обґрунтовується наявністю ключової проблеми, яка супроводжує діяльність будь-якого суб'єкта господарювання. Ця проблема полягає в наявності інформаційної асиметрії між учасниками фінансово-економічних відносин. Переваги одних учасників відносин над іншими створюють умови для реалізації їх прагнення в отриманні додаткових доходів за рахунок інших. Така ситуація зумовлює конфлікт інтересів між окремими сторонами фінансових відносин. Особливо чітко проявляються такого роду конфлікти між власниками та менеджментом підприємства, між підприємством та його кредиторами, між менеджментом різних рівнів. За цих обставин раціональна з точки зору кожної сторони поведінка призводить до колективної нераціональності в результаті прийняття неоптимальних фінансових рішень. Так, інвестори, за наявності дефіцитів в інформаційному забезпеченні можуть вкладати кошти у неефективні інвестиційні проекти, натомість ефективні об'єкти інвестицій можуть відчувати дефіцити у фінансуванні. Кредитори за таких умов можуть видавати кредити фінансово неспроможним позичальникам. Окремі менеджери можуть занижувати планові показники і завищувати фактичні тощо.

Вирішенню проблеми удосконалення управлінських рішень в умовах недосконалого ринку капіталів та інформаційної асиметрії присвячені праці провідних економістів зі світовим ім'ям. Про актуальність цього напрямку дослідження свідчить уже те, що найбільш видатним його представникам за вирішення окремих аспектів цієї багатогранної проблеми було присуджено Нобелівську премію з економіки: Д. МакФадден (США, 2000 р.), Дж. Акерлоф, М. Спенс, Дж. Стігліц (США, 2001 р.), Д. Канеман, В. Сміт (США, 2002 р.), М. Ауман, К. Шеллінг (США, 2005 р.). Світова економічна думка виробила ряд інструментів, спрямованих на уникнення або нейтралізацію інформаційної асиметрії. Одним із таких інструментів є так званий скринінг або фільтрування. Реалізація цього інструменту передбачає вивчення прихованих характеристик об'єкта, щодо якого приймаються управлінські рішення. Саме на виявлення прихованих характеристик з метою зменшення інформаційної асиметрії має бути

спрямовано інструментарій контролінгу. Одним із таких інструментів є фінансова діагностика.

Виходячи з вищевикладеного, вважаємо, що найбільш адекватним є таке визначення контролінгу, за яким контролінг інтерпретується як сукупність методів та процедур з координації планування, обліку, контролю та ризик-менеджменту, а також щодо інформаційного, методичного та консультаційного забезпечення управлінських рішень. Враховуючи пріоритетність функції інформаційного забезпечення, а також місце фінансової діагностики у системі завдань контролінгу, зазначене визначення можна удосконалити шляхом внесення відповідних доповнень. Під контролінгом слід розуміти систему інформаційної підтримки управлінських рішень на основі використання сукупності методів та процедур з фінансової діагностики, методичного та консультаційного забезпечення, а також щодо координації планування, обліку, контролю та ризик-менеджменту.

Контролінг не виконує на підприємстві принципово нових функцій. Новизна полягає у розподілі завдань. Шляхом поєднання головних функцій менеджменту: планування, інформації, контролю та керування – було створено новий всеохоплюючий управлінський інструмент. Компетенції контролера з фінансової сфери поширилися також на сектори маркетингу, постачання, логістики, виробництва. Якщо більш предметно розглянути об'єкти контролінгу, то можна дійти висновку, що контролінг як такий є підсистемою фінансового управління і забезпечує керівництво підприємства інформацією для прийняття переважно фінансових рішень. Адже пріоритетами контролінгу є стратегічне управління витратами, управління вартістю, стратегічне та оперативне планування, підтримка управління ризиками. Всі ці інструменти безпосередньо пов'язані з прийняттям фінансових рішень. На наш погляд, контролінг є підсистемою фінансового менеджменту підприємства.

Домінуючу позицію серед переліку завдань контролінгу відіграють планування/бюджетування, контроль та інформаційне забезпечення, які позиціонують себе як “класичні” завдання контролінгу у щоденній діяльності підприємств. Якщо ж врахувати ту обставину, що елементи аналізу притаманні більшості із наведених завдань, то можна зробити висновок, що контролінг без фінансової аналітики неможливий. Виконання функцій контролінгу

неможливе без серйозної фінансової аналітики.

Таким чином, можна зробити висновок, що фінансова аналітика в цілому і фінансова діагностика зокрема є фундаментом ефективного контролінгу на підприємстві. З нашої точки зору для вітчизняних суб'єктів господарювання виправданою є модель контролінгу, сфокусована на вирішенні проблеми інформаційного забезпечення, транспарентності та інтеграції різних ділянок фінансово-економічної діяльності та управління нею. Запровадження контролінгу на вітчизняних підприємствах зумовлено необхідністю інформаційного забезпечення та координації системи планування, синхронізації різних видів обліку, аналізу відхилень та контролю, внутрішньої та зовнішньої транспарентності управлінських рішень, інформаційного та методичного забезпечення менеджменту, підтримки на належному рівні ризик-менеджменту.

Типовими результатами діяльності контролінгу є звіти за результатами фінансової діагностики, доповідні записки, аналітичні оцінки, система інформаційного забезпечення менеджменту, система планування, результати аналізу відхилень, ідентифікація та аналіз ризиків. Інформаційне забезпечення менеджменту має здійснюватися у зрозумілій для користувачів формі. З цією метою відповідна інформація спочатку обробляється, узагальнюється, аналізується.

Як уже зазначалося, важливим елементом інформаційного забезпечення прийняття фінансових рішень є результати фінансової діагностики підприємства. Термін „діагностика” (від грец. – здатний розпізнавати) означає визначення стану об'єкта управління на основі реалізації комплексу аналітичних процедур з метою завчасного виявлення слабких ланок і „вузьких місць”. Фінансова діагностика – це процес ідентифікації якості фінансового стану підприємства та визначення чинників, які впливають (чи вплинули) на покращення чи погіршення фінансових параметрів суб'єкта господарювання.

Для розуміння сутності фінансової діагностики та функцій, які виконує цей інструмент контролінгу, дослідимо напрямки аналітичної роботи, яку виконують фінансові служби підприємств, банки, фінансові посередники та аналітики. На наш погляд, складовою фінансової діагностики є фінансовий аналіз. Фінансовий аналіз сконцентрований на оцінці якості фінансового стану підприємства. За визначенням групи науковців Київського національного економічного університету, фінансовий аналіз – це

спосіб оцінювання і прогнозування фінансового стану підприємства на підставі його бухгалтерської та фінансової звітності і оперативних даних. Фінансовий стан підприємства, за цим підходом, є результатом взаємодії всіх елементів системи фінансових відносин підприємства, визначається сукупністю виробничо-господарських факторів і характеризується системою моделей, методів і показників, які відбивають наявність, розміщення і використання фінансових ресурсів.

Аналіз практики діагностики фінансового стану показує, однак, що за своїм змістом та завданнями всі види діагностики є досить схожими і в їх основі покладені намагання спрогнозувати майбутню спроможність підприємства генерувати грошові потоки для виконання своїх зобов'язань, отримувати прибуток та створювати додану вартість, а також своєчасно виявити слабкі сторони чи додаткові можливості. Аналізуючи методичні підходи до фінансової діагностики, можна зробити висновок, що будь-яку методику оцінки кредитоспроможності позичальника можна вважати такою, яка присвячена проблематиці діагностики фінансового стану. Метою оцінки кредитоспроможності підприємства є прогнозування його спроможності своєчасно і повністю розрахуватися за своїми борговими зобов'язаннями. Неспроможність погасити борг означає наявність підстав для порушення справи про банкрутство. У разі високої ймовірності неплатоспроможності чи незадовільного фінансового стану підприємство вважається таким, якому загрожує фінансова криза та банкрутство.

Отже, природа та цілі діагностики фінансового стану, діагностики банкрутства та оцінки кредитоспроможності підприємства є ідентичними. Вважаємо, що виокремлення окремих видів діагностики, яке досить часто зустрічається у науковій літературі є досить суб'єктивним. Діагностика банкрутства, діагностика потенціалу фінансово-економічної стійкості, діагностика за слабкими сигналами спрямовані на досягнення двоєдиної мети: зменшення інформаційної асиметрії та нейтралізація принципал-агент конфлікту між суб'єктами фінансових відносин. Для цього слід використати адекватні методи прогнозування фінансового стану, тобто передбачити показники, від яких залежать якісні параметри підприємства, перш за все такі як платоспроможність та додана вартість. Враховуючи викладене, на нашу думку, всі види

діагностики, що здійснюються відносно підприємства можна об'єднати під загальною назвою „фінансова діагностика”.

Особливості методів фінансової діагностики у значній мірі визначаються інформаційними потребами користувачів результатів діагностики. Залежно від ситуації прийняття фінансових рішень, можна виокремити внутрішню та зовнішню діагностику фінансового стану. Користувачами внутрішньої діагностики є здебільшого керівництво підприємства, менеджмент лінійних підрозділів, власники крупних пакетів корпоративних прав. Це система методів та інструментів щодо завчасного виявлення внутрішніх проблем та зменшення інформаційної асиметрії при прийнятті фінансових рішень перш за все менеджментом підприємства.

Користувачами зовнішньої діагностики здебільшого є потенційні інвестори, дрібні акціонери, кредитори, органи держаної влади. Зовнішня діагностика має непересічне значення перш за все як інструмент зменшення інформаційної асиметрії між підприємством, яке є об'єктом вкладення капіталу та капіталодавцями. Професійний фінансовий аналіз трактується сьогодні як проміжна ланка в системі передачі інформації від компанії до інвесторів. Результати аналізу враховуються при прийнятті рішень щодо формування активів та пасивів, а також у значній мірі визначають ціну залучення капіталу та ринковий курс корпоративних прав компанії. Зовнішня фінансова діагностика проводиться з використанням інформації, яка міститься в трьох основних формах звітності: Баланс (форма №1), Звіт про фінансові результати (форма №2) та Звіт про рух грошових коштів (форма №3). Враховуючи вищевикладене можна констатувати, що фінансова діагностика підприємства має на меті інформаційне забезпечення управлінських рішень на основі:

- визначення поточного фінансового стану;
- визначення змін фінансового стану крізь призму структури та часу;
- визначення впливу факторів на ці зміни;
- прогнозування основних тенденцій у фінансовому стані компанії.

Проведене дослідження дозволяє виокремити такі основні функції фінансової діагностики:

- функція зменшення інформаційної асиметрії між особами, відповідальними за прийняття фінансових рішень та об'єктом

управління;

- функція прогнозування фінансового стану;
- функція ідентифікації слабких (сильних) сторін підприємства.

Користуючись логічним методом дослідження, можна зробити висновок, що, виходячи із єдності основної функції – інформаційного забезпечення - контролінгу та фінансової діагностики, остання є одним із функціональних інструментів контролінгу, завдяки якому виконується функція інформаційної підтримки прийняття управлінських рішень.

Висновки. Фінансова діагностика – це процес ідентифікації якості фінансового стану підприємства та визначення чинників, які впливають (чи вплинули) на покращення чи погіршення фінансових параметрів суб'єкта господарювання. Економічна природа та цілі аналізу фінансового стану, діагностики банкрутства та оцінки кредитоспроможності підприємства в цілому є ідентичними. Виходячи з єдності методичних прийомів, основних функцій та завдань згаданих видів процедур їх доцільно об'єднати під узагальнюючою назвою „фінансова діагностика”.

Метою фінансової діагностики є інформаційне забезпечення управлінських рішень на основі оцінки майбутньої спроможності підприємства генерувати грошові потоки для виконання своїх зобов'язань, отримувати прибуток та створювати додану вартість, а також виявлення слабких сторін чи додаткових можливостей. В рамках реалізації зазначеної мети фінансова діагностика виконує функцію зменшення інформаційної асиметрії між учасниками процесу прийняття рішень, прогнозування фінансового стану та ідентифікації слабких сторін підприємства.

Роль фінансової діагностики у зменшенні інформаційної асиметрії, а також пріоритетне місце інформаційного забезпечення в системі функцій контролінгу дозволяють віднести фінансову діагностику до числа ключових функціональних інструментів контролінгу. Результати діагностики слугують інформаційною підтримкою прийняття управлінських рішень в галузі фінансового та комерційного кредитування, інвестування, аквізицій, реорганізації, диверсифікації діяльності тощо.

У процесі організації аналітичної роботи на підприємстві домінуючі позиції має займати фінансовий контролінг. Контролер має бути постачальником фінансової інформації та показників для

прийняття фінансових рішень. Окрім цього, він має здійснювати обробку не фінансових показників та включати їх у відповідний звіт поряд із фінансовими показниками. Для цілей удосконалення методів фінансової діагностики можуть використовуватися такі функціональні інструменти контролінг, як планування, прогнозування, управлінський облік.

Список використаних джерел:

1. Терещенко О.О. Антикризове фінансове управління на підприємстві: Монографія. – К. КНЕУ, 2004.
2. Терещенко О., Приймак С. Управління вартістю підприємства в системі контролінгу // Ринок цінних паперів України. - 2007. — №1-2. – С.53—60.
3. Циглик І.І., Мозіль І.О., Кідрякова Н.В. Контролінг. Сутність, основи формування та функціонування на підприємствах України.// Економіка. Фінанси. Право. – 2004. - № 4. – С. 14-17.